

УДК 37.014.5:355.01](477)+342.733+37.014.53
DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.26>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ. ЧАСТИНА 1: ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Марініч В.К.,
адвокат, керівник ГО «Магістрат»
ORCID: 0000-0002-3206-1436

Миклуш М.І.,
*керівник Юридичної Групи «ФОКС»,
учасник ГО «Магістрат»*
ORCID: 0009-0005-2202-9482

Голуб С.М.,
учасник ГО «Магістрат»
ORCID: 0000-0003-2365-064X

Марініч В.К., Миклуш М.І., Голуб С.М. Правове регулювання освіти в Україні. Частина 1: Особливості верховенства права в галузі освіти в умовах воєнного стану.

На сьогоднішній день у сфері освіти виникла низка правових проблем, пов'язаних з діяльністю Міністерства освіти і науки України. Зазначені проблеми оголилися у 2024 році, коли безпосередньо під час проведення вступної кампанії 2024 року Кабінет Міністрів України та Міністерство освіти і науки України втрутилися у процес вступу до закладів вищої освіти здобувачів освіти, які заявили про бажання навчатися на денній формі і на платній основі в аспірантурі для здобуття третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Так, в березі 2024 року Міністерством освіти і науки України було прийнято новий Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році, в який після цього, протягом чотирьох місяців, було внесено більше десяти змін вже під час реалізації вступної кампанії. Згодом, в травні 2024 року, Кабінетом Міністрів України було внесено нові зміни до постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації науково-педагогічних і наукових кадрів, якими також було змінено умови вступу до закладів освіти. В подальшому, Міністерством освіти і науки України було встановлено деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача вищої освіти у 2024 році, якими фактично було обмежено доступ до освіти для певної категорії осіб. Унаслідок зазначеної діяльності, в українському суспільстві виникло протистояння, в якому з одного боку опинилися студенти та ректори закладів вищої освіти, які звинувачували Міністерство освіти і науки України в перевищенні повноважень, а з іншого – Міністерство освіти і науки України, яке захищало свої реформи, посилаючись на введення воєнного стану в Україні та проблеми в процесі мобілізації на війну здобувачів освіти. Враховуючи зазначене, виникла загальна необхідність у правових дослідженнях правових умов освітньої діяльності через призму загальноприйнятих прав і свобод людини, у тому числі в умовах воєнного стану в Україні.

Ця стаття є першою статтею із цього циклу досліджень і містить результати правового дослідження принципу верховенства права в галузі освіти в період дії воєнного стану в Україні.

Ключові слова: правове регулювання освіти, освіта, освітня діяльність, верховенство права, проблеми освіти, здобуття освіти.

Marinich V., Myklush M., Holub S. Legal regulation of education in Ukraine. Part 1: The principle of the supremacy of law in education under military emergency.

To date, many legal problems have arisen in the field of education related to the activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine. The specified problems were exposed in 2024, directly during the 2024 admission campaign, when the Cabinet of Ministers of Ukraine and the

Ministry of Education and Science of Ukraine interfered in the process of admission to higher educational institutions of students who declared their desire to study full-time and on a paid basis in postgraduate studies for obtaining the third (academic and scientific) level of higher education. In March 2024, the Ministry of Education and Science of Ukraine adopted a new Procedure for admission to higher education in 2024, to which within four months during the admissions campaign more than ten amendments were performed. After that, in May 2024, the Cabinet of Ministers of Ukraine made new changes to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on training and certification of scientific-pedagogical and scientific personnel, which also changed the conditions for admission to educational institutions. Subsequently, the Ministry of Education and Science of Ukraine established some features of acquiring and renewing the status of a higher education recipient in 2024, which limited access to education for a certain category. As a result of the mentioned activity, a confrontation escalated in Ukrainian society, where the students and rectors of higher educational institutions, accusing the Ministry of Education and Science of Ukraine of exceeding their powers, appeared on the one hand. On the other hand, the Ministry of Education and Science of Ukraine arose, defending its reforms, referring to the existence of martial law in Ukraine and problems in the process of mobilizing students for war. Considering the above, there was a general need for legal studies of the legal conditions of educational activity through the prism of generally accepted human rights and freedoms including martial law conditions in Ukraine.

This article is the first article from the cycle of research. It contains the results of a legal study of the principle of the supremacy of law in education during the military emergency in Ukraine.

Key words: the legal regulation of education, education, educational activity, the supremacy of law, problems of education, obtaining education.

1. Вступ

1.1. Постановка проблеми. Правове регулювання освітньої діяльності з урахування прав і свобод людини є одним із найбільш важливих завдань в галузі освіти, оскільки від цього залежить не лише майбутнє кожної держави, від цього залежить майбутнє всього людства. Саме якісна і доступна освіта надає можливість людству впоратися з існуючими проблемами на планеті, у тому числі, пов'язаними з нескінченними воєнними конфліктами, голодом, правами і свободами людей, освоєнням позаземного простору і екологією. Більш того, у разі, якщо процес правового регулювання здобуття освіти не вийде на новий, більш якісний рівень, людство може зіштовхнутись з проблемами, з якими воно вже не зможе впоратися.

Щодо цього міжнародною спільнотою було зроблено важливі кроки для забезпечення прав людей на освіту вже в середині 20 століття, шляхом визначення основних принципів здобуття освіти у Загальній декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 217 А (III) від 10 грудня 1948 року (далі – **Загальна декларація ООН**) [7], а також у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної 04 листопада 1950 року (далі – **Європейська Конвенція з прав людини**) [6].

Після виходу у 1990 році України із складу СРСР, в Україні також були зроблені кроки для встановлення нових основних умов здобуття освіти і здійснення освітньої діяльності, шляхом прийняття Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року за № 1060-ХІІ [2] і визначення основних принципів освіти у Конституції України, затвердженої Законом України від 28 червня 1996 року за № 254к/96-ВР (далі – **Конституція України**) [4].

В подальшому, в Україні відбулося безліч освітніх реформ, остання з яких завершилась прийняттям Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року за № 2145-VIII (далі – **ЗУ Про освіту 2017 року**) [3] і Закону України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року за № 1556-VII (далі – **ЗУ Про вищу освіту**) [1].

Однак, зазначені реформи не вирішили проблеми в галузі освіти, а навпаки ускладнили умови здобуття освіти, внесли плутанину в процес здійснення освітньої діяльності і загалом збільшили корупцію в освіті.

До того ж на сьогоднішній день можливо констатувати те, що процес правового регулювання освіти залишається незавершеним та існуючі проблеми в освітній діяльності не зменшились, а з часом навіть збільшились.

Зазначені проблеми посилились із введенням воєнного стану в Україні і запровадженням мобілізації.

Фактично, в цей період Міністерство освіти і науки України розпочало нові реформи в освітній діяльності, попри обставини, які і так ускладнили процес здобуття освіти, зокрема, існування постійної небезпеки від ракетних обстрілів цивільного населення, регулярні відключення світла внаслідок пошкодження енергогенеруючих об'єктів, а також пануючого стану психологічного стресу у більшості населення України.

При цьому зазначені реформи безпосередньо втрутилися в процеси, регулювання яких повинно відбуватися з урахування забезпечення прав і свобод людей.

В зв'язку з цим, виникла необхідність у проведенні глибокого і системного правового дослідження процесу регулювання здобуття освіти і здійснення освітньої діяльності в Україні.

При цьому, в будь-якому разі, першим і головним етапом цього дослідження повинно бути дослідження принципу верховенства права в Україні в галузі освіти в умовах воєнного стану.

1.2. Статус питання. На сьогоднішній день існує низка міжнародних і національних наукових досліджень в галузі освіти. Однак, всі ці дослідження переважно пов'язані з якістю освіти і міжнародною інтеграцією освітнього процесу.

На жаль, жодне з цих досліджень не вивчає проблеми правового регулювання здобуття освіти і здійснення освітньої діяльності в сучасний період. Загалом це пов'язано з тим, що вчені в галузі права нечасто цікавилися проблемами освіти, а вчені в галузі освіти здебільшого не мали юридичної освіти і не приділяли увагу процесам правового регулювання в галузі освіти.

З огляду на зазначене, існуючі проблеми правового регулювання освіти в Україні станом на 2024 рік залишилися невирішеними.

1.3. Метою цієї статті є виведення принципу верховенства прав в галузі освіти на основі аналізу правових норм, що регулюють права і свободи людини в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, а також на основі аналізу міжнародних і національних норм, які визначають основні елементи верховенства права в освітній діяльності в Україні.

2. Принцип верховенства права в галузі освіти

2.1. Правовий стан прав і свобод людини в Україні в період 2022-2024 років під час воєнного стану

Насамперед необхідно звернути увагу на те, що основні права і свободи людей, зокрема, які гарантують рівність прав людей, їхнє право на освіту і здоров'я, право на гідність і належний рівень життя, право на працю і право знати свої права та обов'язки тощо, встановлені і гарантовані положеннями статей 1, 2, 3, 5, 7, 23, 25 і 26 **Загальної декларації ООН** [7] та положеннями статей 1, 2, 3, 9 і 14 **Європейської Конвенції з прав людини** [6].

Крім того, вищевказані права, а також права, пов'язані з верховенством права, повноваженнями органів влади і місцевого самоврядування та незворотністю дії законів, встановлені і гарантовані положеннями статей 8, 9, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 43, 48, 53, 55, 57 і 58 **Конституції України** [4].

При цьому, відповідно до положень частини 1 статті 64 **Конституції України**, права і свободи людей не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених **Конституцією України** [4].

В свою чергу, частиною 2 статті 64 **Конституції України** передбачено те, що лише *«в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції»* [4].

Враховуючи зазначений перелік статей, можливо зробити висновок про те, що права і свободи людей, встановлені положеннями статей 24, 28, 55, 57 і 58 **Конституції України** (зокрема, щодо рівності прав, права на повагу до гідності і права своєчасно знати про свої права і обов'язки через оприлюднення органами влади нормативно-правових актів), не можуть бути обмежені в жодному випадку, а права і свободи, встановлені положеннями статей 8, 9, 19, 21, 22, 27, 43, 48 і 53 **Конституції України**, можуть бути обмежені, але лише відповідно до положень **Конституції України**.

Водночас, стосовно цього, Конституційним Судом України було зроблено висновок у пункті 3.2 **Рішення № 10-р/2020 від 28 серпня 2020 року** про те, що *«обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке обмеження може встановлюватися виключно законом - актом, ухваленим Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України»* [5].

Враховуючи відсутність будь-яких законів, якими було б встановлено обмеження прав і свобод людей в Україні, передбачених у положеннях статей 8, 9, 19, 21, 22, 43, 48 і 53 **Конституції**

України, вважається, що такі права і свободи на сьогоднішній день є необмеженими і діють в повному обсязі.

Тобто, з огляду на положення частини 2 статті 64 **Конституції України** і висновок Конституційного Суду України у пункті 3.2 **Рішення № 10-р/2020 від 28 серпня 2020 року**, можливо вважати, що всі вищеперелічені права і свободи людей в Україні, які встановлені і гарантовані положеннями статей 8, 9, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 43, 48, 53, 55, 57 і 58 **Конституції України**, є діючими і необмеженими.

Враховуючи вищевикладене, а також з метою обґрунтування у майбутньому правових основ в галузі освіти, є необхідним визначення **Принципу верховенства права** з урахуванням елементів правового регулювання освітньої діяльності в Україні.

2.2. Особливості верховенства права в Україні через призму регулювання освітньої діяльності

Положеннями статті 8 **Конституції України** встановлено те, що *«в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується»* [4].

Крім того, положеннями статті 9 **Конституції України** гарантовано те, що *«чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»* [4].

Тобто, можливо зробити висновок про те, що станом на 01 вересня 2024 року в Україні продовжує визнаватися і діяти принцип верховенства права, згідно якого **Конституція України** має найвищу юридичну силу, її норми є нормами прямої дії, а Закони України та інші нормативно-правові акти у сфері освіти і науки повинні прийматися лише на основі **Конституції України** і повинні відповідати їй та враховувати чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких було надано Верховною Радою України.

При цьому зазначений принцип також діє в галузі освіти. Зокрема, положеннями частин 1 та 2 статті 2 **ЗУ Про освіту 2017 року** встановлено наступне:

«1. Законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із цього Закону, спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

2. Підзаконні нормативно-правові акти не можуть звужувати зміст і обсяг конституційного права на освіту, а також визначених законом автономії суб'єктів освітньої діяльності та академічних свобод учасників освітнього процесу.

Листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми» [3].

Вказане також підтверджується положеннями статті 2 **ЗУ Про вищу освіту**, згідно яких встановлено те, що:

«1. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», цього Закону та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

2. Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені національним законодавством, застосовуються правила міжнародних договорів» [1].

Також, положеннями частини 5 статті 13 **ЗУ Про вищу освіту** встановлено те, що акти Міністерства освіти і науки України є обов'язковими до виконання лише у разі, якщо вони прийняті в межах його повноважень (зокрема, відповідно до вимог **Конституції України**), а також те, що листи, інструкції, методичні рекомендації та інші документи Кабінету Міністрів України і Міністерства освіти і науки України, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми [1].

Крім того, положеннями частини 1 статті 6 **ЗУ про освіту 2017 року** встановлено те, що *«засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є: ... верховенство права; ... формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення»* [3].

Резюмуючи, можливо зробити висновок про те, що будь-які нормативно-правові акти в сфері регулювання освітньої діяльності, у тому числі ті, які приймаються Кабінетом Міністрів України та Міністерства освіти і науки України в період дії воєнного стану в Україні, повинні бути прийняті відповідно до **Принципу верховенства права**, тобто з дотриманням вимог **Конституції України**.

3. Висновок

Враховуючи вищевикладені результати дослідження, можливо зробити висновок про те, що **Принцип верховенства права** в галузі освіти встановлює наступне:

«В період дії воєнного стану в Україні визнається і діє принцип верховенства права, згідно якого Конституція України має найвищу юридичну силу, її норми є нормами прямої дії, а права і свободи людей, що встановлені і гарантовані Конституцією України, на сьогоднішній день є необмеженими. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Закони України та інші нормативно-правові акти у сфері освіти і науки приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Законодавство України про освіту ґрунтується на Конституції України та складається із ЗУ Про освіту 2017 року, спеціальних законів, інших актів законодавства у сфері освіти і науки та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Нормативно-правові акти органів державної влади і місцевого самоврядування у сфері освіти і науки вважаються підзаконними нормативно-правовими актами, які не можуть звужувати зміст і обсяг конституційних прав на освіту і освітню діяльність, тобто повинні прийматися, трактуватися і виконуватися лише відповідно до норм Конституції України та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Листи, інструкції, методичні рекомендації та інші документи Кабінету Міністрів України і Міністерства освіти і науки України, крім наказів, прийнятих відповідно до вимог Конституції України і зареєстрованих Міністерством юстиції України, не можуть регулювати освітню діяльність і встановлювати правові норми, зокрема, умови доступу до освіти і науки».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про вищу освіту». (01 липня 2014 року). № 1556-VII.
2. Закон України «Про освіту». (23 травня 1991 року). № 1060-XII.
3. Закон України «Про освіту». (05 вересня 2017 року). № 2145-VIII.
4. Конституція України. (28 червня 1996 року). № 254к/96-ВР.
5. Рішення Конституційного Суду України № 10-р/2020. (28 серпня 2020 року).
6. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom. (04.11.1950).
7. The Universal Declaration of Human Rights. (10.12.1948). Resolution № 217 A (III).